

צבא ואלף האלפים יואל
ג'י גו'אלק'ר

מה לישיבה בסוכה ולחג האסיף?

וחג האָסוף בצאת השָׁנָה בְּאֶסְפָּד אֶת־מַעֲשֵׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה:
(שמות כ"ג, 16)

וחג האָסיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה:
(שמות ל"ד, 22)

"תְּקוּפַת הַשָּׁנָה" — היא "צאת השנה": העונה בה מסתיימת ו"יוצאת" שנה חקלאית ש"ינקפה", או "הקיפה" מעגל-חמה מלא, מחזור של כל העונות ("ספו שָׁנָה עַל־שָׁנָה, חָגִים וְנִקְפּוּ" — ישעיהו כ"ט 1). בעונה זו ממהרים לאסוף את היבולים שעדיין נשארו בשדה ולהכניסם לאסמים מפני הגשם הקרב, מורידים את ה"קיץ" — את הגרוגרות, הדבלים והצימוקים ששטחום בעונת הקיץ לייבוש על הגנות; אוספים את גרעיני הדגן שנדוש בגרנות, ומכניסים אותם לממגורות, ומן היקבים החצובים בסלעים מביאים את התירוש בתוך כדי חרס גדולים. ועדיין ממהרים לקטוף מן העצים את הרימונים והשקדים, מוסקים את הזיתים בהרים ו"גודדים" את התמרים, המבשילים בעמקים. הכל נאסף ומוכנס לבית ולאסם, ואז נעזבות ה"סוכה בכרם" וה"מלונה במקשה" (ישעיהו א' 8), אשר שימשו במשך הקיץ מגורים זמניים לעבודה ולשמירה.

והנה, דווקא בעונה זו, כאשר החקלאי בארץ ישראל עוזב את סוכת העראי שלו בשדה וחוזר לבית הקבע, מצווה התורה:

חַג הַסֹּכֶת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים, בְּאֶסְפָּד מִגֵּרֶנְךָ וּמִיקְבְּךָ:
(דברים ט"ז, 13)

בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֹּכֶת שִׁבְעַת יָמִים
לָהּ:
(ויקרא כ"ג, 34)

הנימוק להוראה זו, שיש בה ניגוד לנוהג החקלאי בארץ, ניתן בהמשך הדברים:

לְמַעַן יִדְעוּ דֹרְתֵיכֶם כִּי בַסֹּכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.
(ויקרא כ"ג, 43)

גשמים בסוכה — "שמך לו קיתון על פניו"

אכן, ההלכה עוסקת גם בשאלה מה דין ישיבה בסוכה במקרה של ירידת גשמים:

"כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי. ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות (את הסוכה)? — משתרח המקפה (אם יקלקלו הגשמים תבשיל המונח על השולחן שבסוכה). משלו משל — למה הדבר דומה? — לעבד שבא למוזג כוס לרבו, ושפך לו הקיתון על פניו" (סוכה פרק ב', משנה ט').

מדברים אלה ברור, שההוראה לשיבה בסוכות אינה נובעת מצרכי האיכר בעונה זו, כי אם לצורך הצמדת זכרון המאורעות ההיסטוריים אל החג החקלאי. ניתן אפוא לראות בכך נדבך נוסף בבנין השיטה של הטבעת נפשו של האיכר הישראלי בתחושה של הודייה לאל המוציא ממצרים, וקשירתה של תחושה זו בכל אחד מן החגים החקלאיים של הארץ. ואמנם כך מדגיש את הדברים בעל "הטור":

"תלה הכתוב מצוות סוכה ביציאת מצרים — — — ולכן ציווה אותנו שנעשה בחודש השביעי, שהוא זמן הגשמים, ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו, ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסוכה. בזה ייראה לכל, שמצוות המלך היא עלינו לעשותה"
(טור או"ח, תרכ"ה, והביאו "ספר המועדים", כרך ד', ע' 38)

ראוי לחזור ולציין, כי "החודש השביעי" (תשרי) הוא אחד משנים עשר הירחים, הנמנים על "מחזור הלבנה", ואילו "זמן הגשמים" הוא מועד חקלאי, הנמנה על "מחזור החמה", ובו מתחילים בארץ גשמי העונה.

באבחנה זו ניתן לראות את המחלוקת שבין ר' אליעזר ור' עקיבא בענין מהות הסוכות שבהן ישבו בני ישראל במדבר:

"כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" — ענני כבוד היו, דברי רבי אליעזר, רבי עקיבא אומר: סוכות של ממש עשו להם (סוכה דף י"א, עמ' ב')

ר' אליעזר ור' עקיבא נחלקו ביניהם על מהות הזכרון ההיסטורי שבו קושרת התורה את חג הסוכות. אכן יש כאן תמיהה. כאשר יצאו בני ישראל ממצרים ונדדו במדבר סיני — ברור כי נזקקו לאהלים ולא לסוכות. אהלי-יריעות אפשר לקפל בכל "נסיעה", ולנטות אותם מחדש בכל חנייה. וכך אמנם גם מתואר בתורה לאחר "מעשה העגל":

ומשה יקח את-האהל ונטה-לו מחוץ למחנה הרחק מן-המחנה — — — והיה כצאת משה אל-האהל יקומו כל-העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד-באו האהלה. והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל. (שמות ל"ג, 7-9)

מסתבר, שרבי אליעזר, שהיה בנעוריו עובד אדמה בשדות הורקנוס

"סוכות של ממש" בנאות מדבר בסיני

אביו, לא היה מודע מקרוב לחיי הרועים ולחילופי העונות במדבר סיני. לפיכך ייתכן, ששיבה ב"סוכות של ממש" דווקא ב"זמן הגשמים" לא נראתה לו מציאות של ממש. מה גם, שהתורה עצמה מעידה כי משכנות העם במדבר היו באהלים. מכאן, שה"סוכות" עליהן מספרת התורה לא היו אלא סוכות של "ענני הכבוד".

אולם רבי עקיבא, ש"היה רועה ארבעים שנה" (ספרי, פרשת וזאת הברכה), היה מסתמא מודע לחיי הרועים הנוודים בסיני יותר מר' אליעזר, וחשבונו עמו: אם זמן יציאת מצרים שחל בחמישה עשר בחודש הראשון, היה באותה שנה ב"חודש האביב", הרי לאחר שעברו בני ישראל במדבר ששה חדשים – נכנסו בחודש השביעי לעונה שבה כלה כבר רוב המרעה במרחבי סיני, וגם המים בבורות ובגבים התמעטו והלכו. היה עליהם אפוא לאסוף את הצאן ואת העם ולהגיע אל "נאות המדבר" – שם יש מים בשפע וחורשות תמרים. גם בימינו מתרכזים הרועים בנאות המדבר בהגיע עונה זו. התמרים מאדימים – מבשילים אז על העצים, ויש לאספם, לשטוח אותם בשמש ולייבשם למזון לאדם ולבהמה למשך כל השנה, אף להכין מהם "דבש תמרים". גם חרצני התמרים נאספים כתוספת למאכל הגמלים; עלעלי התמרים משמשים למעשי מקלעת ולסלים, והסיבים הדקיקים, החובקים את בסיסי העלים מסביב לגזע, אף בהם תועלת מרובה לשזירת חבלים חזקים.

בנאות המדבר הללו **יושבים בסוכות**, ולא באהלים, הסוכות בנויות כפות-תמרים, והן חזקות ונוחות יותר מן האהלים. רבות מהן אף משמשות לאיחסון התוצרת הרבה המופקת מן התמרים.

דבריו של ר' עקיבא על "סוכות של ממש" מעוגנים, כנראה, בתופעה זו, שהיא אפיינית למדבר סיני. הסוכות, שנצטוו בני ישראל לשבת בהן למועד האסיף בארץ (הוא "זמן הגשמים") הריהו לזכר אותן "סוכות של ממש" בהן ישבו בני ישראל בחודש השביעי לצאתם ממצרים.

כך נקשר תשרי – החודש השביעי – ל"זמן הגשמים" כשם שניסן – החודש הראשון – הוצמד למועד "חודש האביב".

"מאימתי מזכירין גבורות גשמים?"

"משיב הרוח ומוריד הגשם" היא תוספת בתפילת "שמונה-עשרה", בתוך הברכה השניה, הפותחת ב"אתה גבור". לתוספת זו קראו חז"ל "הזכרת גבורות גשמים". כמשה (תענית א', א-ג) מובאים דברי תנאים להגדרת התקופה בה מבקשים את הגשמים, ולאבתנה בין "הזכרת גשמים" בברכה השניה ובין "שאלת" גשמים בברכה התשיעית של "שמונה-עשרה", הפותחת ב"ברך עלינו".

"מאימתי מזכירין גבורות גשמים? רבי אליעזר אומר: מיום טוב הראשון של חג (חג הסוכות). אמר לו רבי יהושע: הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג ("שפך לו קיתון על פניו") למה הוא מזכיר? אמר לו רבי אליעזר: אף אני לא אמרתי לשאול, אלא להזכיר "משיב הרוח ומוריד הגשם" בעונתו... אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים. רבי יהודה אומר: העובר לפני התנה ביום טוב האחרון של חג – האחרון מזכיר, הראשון אינו מזכיר. ביום טוב הראשון של פסח – הראשון מזכיר, האחרון אינו מזכיר. עד מתי שואלין את הגשמים? רבי יהודה אומר: עד שיעבור הפסח. רבי מאיר אומר: עד שיצא ניסן, שנאמר (ויאל ב 23): "ויווד לכם גשם, מורה ומלקוש בראשון". בשלושה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו – חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבשנה (מבין אלה שעלו לרגל לירושלים) לנהר פרת".

בדיוני חז"ל אלה יש ביטוי לאחדות מן הבעיות החשובות בתנאים האקלימיים של ארץ-ישראל, אשר נדונו לאורכו של ספר זה. "החודש השביעי" הוא "זמן הגשמים", אולם הממוצע הרצוי לחקלאי לירידת היורה הוא בסוף החודש, לאחר החג, ולא קודם לכן. הממוצע הרצוי לירידת המלקוש הוא, כמובן, בסוף הפסח או – לכל המאוחר – בסוף ניסן. אולם לא לאחר מכן, כפי שהודגש בפרקים הקודמים.

"הזכרת גשמים" ו"שאלת גשמים" בתפילת "שמונה-עשרה" במשך כל התקופה של ימות הגשמים בארץ-ישראל, בין חג הסוכות לחג הפסח, השתלבה אף היא כחלק בלתי נפרד מן המערכת אשר יצקה את ארץ-ישראל, על טבעה ונופיה, אל תוך מורשת היהדות לדוריה תיה ולתפוצותיה.